

DJANGO REINHARDT

- og stringswing i 2010.

"Glem ikke hva vi fikk av Django Reinhardt " synger Tanta til Beate – men hva var det egentlig? Historien om sigøyerne har med DNA-analyse latt seg spore tilbake til India for 800-1000 år siden. Det antas at den aristokratiske kunstner- og krigerkasten i den Nord-Indiske provinsen Rajasthan deserterte, og la på flukt fra minst to forskjellige, blodige invasjoner av islamske aggressorer fra sør. De flyktet mot vest, og uten å være klar over det ble de således opphavet til det folket vi i dag kaller *sigøyerne* (engelsk: *gypsy* - de ble tatt for å komme fra Egypt). Selv kaller de seg *Rom*, som betyr "menneske". Som en nomadisk tidsboble har disse få beveget seg rundt på kloden og vært en betydelig kulturell faktor. Mens verden for øvrig har beveget seg gjennom ti århundrer, har sigøyerkulturen på et forunderlig vis bevart sin egenart og sitt fundament uforandret. Gjennom tid og ... *Rom*.

Å bevege seg inn i dagens sigøyer verden kan oppleves som et blikk inn i en omvendt krystallkule; vi får vite noe om fortiden. Rundt leirbålene holdes tusenårige ritualer i hevd, og selv ilden er beåndet. Det "hemmelige" sigøyerspråket, *romanés*, er praktisk talt det samme i Andalusia, Budapest og Calcutta, men ble ikke forsøkt skrevet ned før på 1950-tallet. Sammen med musikk og dans, er språket selve grunnpilaren i Rom-folkets integritet. På tross av at det kan virke som om det tradisjonelle sigøyerlivet er iferd med å opphøre i vår tid, finnes det fortsatt enkelte vitale miljøer der kulturen holdes i hevd.

Sang, musikk og dans oppfattes som en uoppløselig enhet, og er et sentralt element i hverdagen. Om de færreste spiller "ren" jazz (hva nå enn det er), så har den tradisjonelle sigøyermusikken parallelt med, og til dels lenge før jazz, utviklet en rekke av jazzens karakteristika. For eksempel dynamisk pulserende 4/4-rytmer i kompet (intonert på 2 og 4), med frapperende solister som improviserer, og gjerne over II-V-I-progresjoner, med senket kvinter! Og fordi sigøyerlivet betyr knapt et par års skolegang, blir det rikelig med tid til å musisere, hvilket resulterer i mange forbløffende "enfants terribles". Men dette er folkemusikk. Friheten er ikke total, og improvisasjonen er nærmere indiske ragas enn jazz.

Derimot har det siden dannelsen av Quintet du Hot Club de France i Paris i 1934 utviklet seg et solid jazzmiljø i sigøyer verdenen, faktisk en særskilt europeisk jazz-dialekt; *gypsy swing*, *jazz Manouche*, *jazz gitan*, *sigøyerjazz*, *string swing*, *Hot Club-musikk*, eller som Duke Ellington foreslo: *Django-musikk*.

Omtrent på samme måte som jazz ble utviklet av de undertrykte fargede i USA, har sigøyerjazzen gitt stemme til en minoritet i Europa i en presset situasjon: sigøyerne hadde også sitt Holocaust.

I dette miljøet har den franske gitaristen Jean Baptiste *Django* Reinhardt (1910 - 1953) en Moses-aktig rolle som gründer. På grunn av en brannskade manglet han to fingre på venstre hånd, men utviklet en helt unik og uttrykksfull spillestil. Også utenfor de spesielt jazzinteressertes rekke, faktisk i hele sigøynerverdenen, har Django en nesten helgenaktig status. Han er den mest berømte sigøyner noensinne, og ga aldri slipp på Rom-folkets verdier, som ekstrem frihetsslengsel, selvstendighetstrang, og øyeblikkets tilstedeværelse. Fra utsiden fremsto han som en svært overtroisk bohem analfabet - eksotisk, men upraktisk. Det kostet ham muligheten for en internasjonal superkarriere, men i sigøynerverdenen kan det være viktigere å være en god sigøyner. I 2010 feires Django over hele kloden, med festivaler, plateutgivelser, og i Frankrike hedres den geniale sigøyneren med eget frimerke og Place Django Reinhardt i Paris by.

Django Reinhardt var i sin samtid så dominant i sitt miljø at det nok skygget for en del andre originale talenter. For eksempel ble de beste av de andre solistene i miljøet kun satt til å akkompagnere, som Djangos bror gitaristen *Joseph Reinhardt*, og gitarbrødrene *Sarane*, *Matelo* og *Baro Ferré*. Det er et faktum at Django ikke oppsto et vakuum, men i et frodig miljø med mange store kunstnere.

Sigøynerkulturen er muntlig og ikke-materialistisk. Plateinnspillinger og utgivelser er en sjeldenhet, og ikke ansett som spesielt viktig. Når en sigøyner dør krever tradisjonen at alle hans eiendeler brennes, og familien må flytte. Følgelig er kildene fra sigøynerjazzens barndom få, og hovedsakelig basert på muntlige overleveringer.

Sigøynergitar-begrepet er et totalt konsept; foruten repertoar og toneforråd er spilleteknikken, instrumentet og selv plekteret vesentlig forskjellig fra det vi er vant til. Konseptet ble fullt utviklet i Paris på begynnelsen av 30-tallet, rett før el-gitaren kom. Hensikten er å få en akkustisk gitar til å høres tvers igjennom et skravlete eller dansende publikum, og kan best karakteriseres som "opera-gitar". Franskmennene kaller teknikken "vrai acoustic". Det er den totusen år gamle arabiske plekterteknikken som maksimerer effekten av anslaget. All kraften og selve vekten av høyre hånd og underarm fokuseres ned i et tykt plekter av skilpaddeskall. Som karate. Ved at høyre hånd ikke støttes noe sted på gitaren (oftest en *Selmer-Maccaferri*, *Favino*, *Dupont* eller *Doug Kyle*), dempes heller ikke lyden, og resultatet er en klar tone og et kraftig volum. Med silk-and-steel-strenger blir det også en noe redusert sustain, og ofte forveksles det hele med lyden av en klassisk gitar med nylonstrenger.

Gitaristen Matelo Ferret (1918-1989) var den siste i sin generasjon og sitt kaliber. Han spilte med Django i over ti år, og kunne skrive. På øvelser og spillejobber noterte han ned nye melodier, hvorav mange senere gikk i glemme- boken. På 60-tallet spilte han inn en del av Djangos upubliserte verker, blant annet fire særpregete valser som i dag er standardrepertoar blant sigøynergitarister over hele verden. Rett før han døde viste han undertegnede en hel bærepose med noter av til dels upubliserte verker fra stringswingens ungdom. Hvor befinner den seg nå?

I denne postmodernistiske, ettertankens tid er det heldigvis rom for tilbakeblikk og spennende nyutgivelser med også denne genrens glemte pionerer. De blir gjenstand for ny oppmerksomhet og analyse av nye generasjoner musikere og lyttere. Fremragende originaler som *Robert Normann*, *Ferret-brødrene*, *Oscar Alemán* og

Henri Crolla (de var alle gitarister) høster nå internasjonal anerkjennelse på linje med sine mest berømte samtidige; *Svend Asmussen*, *Stéphane Grappelli*, og naturligvis Django Reinhardt. Nestor blant stringsvingerne i dag er utvilsomt Svend Asmussen – som i en alder av 92 år fortsatt er aktiv. Hans musikalske uttrykk var helt fra begynnelsen originalt, men kun orientert mot vest (*Stuff Smith*), og ikke mot sigøynerne i sør. Det er interessant at heller ikke Django og Grappelli selv var uttalt begeistret for sigøynermusikken – de var bevisste jazzmusikere, men lot deres egen bakgrunn på en forbilledlig måte skinne igjennom.

Dagens franske sigøynerjazz-miljø er betydelig, både i omfang og kvalitet. Det spenner over en rik og frodig underskog av semi-profesjonelle, til en nesten bisarr variasjon av topputøvere..

En av sigøynerjazzens kanskje mest nyskapende eksponent i dag er gitaristen Boulou Ferré, sønn av Matelo Ferret. Han er født i 1951, og kaller seg «nevø» av Django. Boulou er kjent fra en serie plateproduksjoner på det danske platemerket SteepleChase, og for en livslang gjerning på de legendariske russiske sigøynerkabaretene i Paris. Boulou bor i leilighet (uvanlig), er sprenslærd og en smule eksentrisk. Han komponerer og maler hele dagen, og spiller noe av det hotteste jazzen kan by på i dag - uansett genre. På sitt beste har han gitarverdenens kanskje vakreste "tone", og en nærmest overjordisk vibrato.

Boulou og broder Elios Ferré vever elementer fra mange musikalske kilder inn i sin Jazz Gitan; Charlie Parker, Lennie Tristano, middelalder-, og mange typer folkemusikk, men også fransk impresjonisme, Bartók og Bach i én frodig, fargesterk blanding. Duke Ellington kalte den 14 år gamle Boulou "en regnbue på Djangos himmel".

I de to siste årene har en helt ny generasjon gitarister dukket opp i Paris, musikere som er født i siste halvdel av 1980-tallet, og som tydelig trekker Djangomusikken et langt stykke videre inn i fremtiden. De er alle inspirert av den eklektiske spillestilen til Boulou Ferré, men er – i motsetning til generasjonen før dem – i stor grad orientert mot mainstream jazz. Det er gitaristene *Adrien Moignard*, *David Reinhardt*, *Rocky Gresset* og *Sebastien Giniaux*. Med største selvfølgelighet spiller de fra repertoaret til Coltrane, Bill Evans og til og med Michael Jackson, i en leken og improviserende stil, solid rotfestet i Django Reinhardt.

Angelo Debarre er maskingeværet blant sigøynergitaristene, og har vært mye i Norge. Med sin briljante teknikk ble han "oppdaget" av Raphaël Faÿs i trettenårsalderen. Hans spesialer er hardtsvingende valser; en egen disiplin innen jazz gitan med direkte forbindelseslinjer til Chopin og hans tid i Paris. Dessuten er han en vidunderlig jazzimprovisator. Angelo Debarre satte ny standard på gitar, ti år etter John McLaughlin's indisk inspirerte *Shakti*, og opplevde en velfortjent suksess med sin debutplate *Gypsy Guitars*. For litt siden kom oppfølgeren, *Caprice*. Angelos forgjengere og inspirasjonskilder er valsekongene *Tchan-Tchou* fra Marseille og *Gusti Malha*, foruten ex-jugoslaven *Petro Ivanovich*, og ikke minst *Baro Ferret*, også kalt *Monsieur Camembert*. Sistnevnte skapte furore med sine "bop-valser" i 1947, men for en engere krets; innspillingen ble vurdert å være *for* avant garde, og ble aldri utgitt (det arbeides med saken). Den sjablonaktige musettevalsen vi stort sett hører i

dag som varemerke på Paris, er et blekt ekko av det som foregikk i Bastillens bakgatene i overgangen mellom 20- og 30-tallet - *Le Bal Musette*.

Fiolinisten Stéphane Grappelli var aktiv like til sin død i 1997, nær 90-år gammel. Han satte et avgjørende preg på sigøynerjazzen med sin impresjonistiske og sofistikerte stil. Stéphane Grappelli er naturligvis ikke sigøyner, men var adoptert av miljøet som en bror - eller snarere en bestefar. Alene hans rolle som katalysator for Djangos geni kvalifiserer til livsvarig medlemskap i sigøynernes nasjon. Nesten alle de beste jazzfiolinistene i dag er hans epigoner; *Jean-Luc Ponty, Didier Lockwood, Florin Nicolescu, Ola Kvernberg* og *Fiona Mombet*.

I Paris finner vi dessuten en rekke av det tidligere Sovjetsamveldets ypperste sigøynermusikere. Kombinasjonen av tradisjonell russisk inderlighet og bebop er fortsatt i sin grønne ungdom! Ensemblet *Arbat* er blant de beste, og deres CD'er har vakt berettiget oppsikt.

Andre nøkkelroller i det franske miljøet innehas av de syv gitaristene *Christian Escoudé, Dorado Schmidt, Romane, Moreno, Raphaël Faÿs* og *Francis Alfred Moerman*. Den første i tilnærmet amerikansk stil, de fire neste med hver sin personlige syntese av Django, sigøynervalser, sigøyner-«roots», litt bossa, og litt mer eller mindre tidløs mainstream jazz. Raphaël Faÿs sies å ha startet revival-bølgen med Djangomusikk på 70-tallet, og har vært igjennom en lengre periode med flamenco, før han nå igjen spiller nydelig jazz. Underlig nok gjenstår det å skape en vellykket fusjon av flamenco og jazz. Francis Alfred Moerman er elev av Baro Ferré, og den siste i til å spille opprinnelig Parisisk tradisjonell stringswing. Det han kanskje mangler i spilleteknikk tar han igjen i genuinitet. Babik Reinhardt var Djangos sønn, og spilte en slags lyrisk jazzrock, i et gjennomført europeisk tonespråk. Dessverre døde han helt uventet på en konsert like for få år siden. Babik's nå tjuetre år gamle sønn *David Reinhardt* er nå i ferd med å slå igjennom også utenfor Frankrike.

Det tyske string swing-miljøet er stort og velorganisert. De utgir sitt eget tidsskrift, arrangerer festivaler og plateinnspillinger, og flere av musikerne er virkelig gode. *Häns'che Weiss* er en meget original gitarist, ofte spiller han sammen med den ikke dårligere *Lulu Reinhardt* (gitar), *Titi Winterstein* (fiolin), og de slektninger som måtte være for hånden. Det er noe av det beste ved sigøynerjazz; det er aldri vanskelig å få tak i komp! Det tyske bandet *La Romanderie* er en storfamilie som har turnert i over førti år, og har vært helt selvforsynte med både komp og dyktige solister. Ellers fra Tyskland må nevnes *Schnuckenack Reinhardt* (fiolin og sang), *Wedeli Köhler* (fiolin og gitar) og *Armin Heitz* (gitar) - hver med sitt gode string swing band og personlige uttrykk.

Fra grensetraktene i Alsace kommer gitaristen *Bireli Lagrene*. I likhet med svært mange sigøynermusikere (Django, Boulou, Angelo, Stochelo, Jimmy, osv) var Bireli uhyre tidlig en «moden» musiker, og som dem var han en spektakulær, profesjonell utøver i tolvårs-alderen. I dag, som veteran på over 40, er han trygt forankret i jazzens internasjonale jetset, som vel også er en slags nomadetilværelse en moderne sigøyner verdig. Bireli Lagrene spiller nå en hypervirtuos, eklektisk mainstream jazz, og synger som Frank Sinatra.

I Nederland har sigøynerjazzen et enormt omfang. Om det har sammenheng med det generøse nederlandske sosialsystemet skal forbli usagt, men i de nederlandske sigøynerleirene hersker fred - og pinsemenighetene. Fra midten av sekstiårene dukker de første virkelige gode musikerne opp i Nederland - fiolinisten *Henri Piotto*, og deretter *Waso* med gitaristen *Fapy Lafertin*, som idag spiller en meget tradisjonell sigøynerjazz med innslag av portugisisk Fado. Rundt 1980 dukket tolvåringen *Stochelo* opp, som femte generasjons gitarist i Rosenberg-familien, og åpnet for Hot Club renessansen i Nederland. Blant de mange glimrende gitaristene der bør nevnes *Robin Nolan*, og *Reiniër Voet*, og den lovende fiolinisten *Watti Rosenberg*, nylig fylt nitten år. Det er stående uttrykk blant de nederlandske sigøynerne at ”.. Django blir bare bedre og bedre”!

Stochelo Rosenberg har en naturlig flyt i spillet sitt som er frapperende, dertil en svakhet for latinske rytmer à la Gipsy Kings som gjør det kommersielt interessant for platebransjen. Og ikke minst hans sjarmerende vibrato (som Django i 1949-50), og hans utseende som en orientalsk førsteelsker, har ført til at Stochelo har solgt til gull flere ganger siden 1989. Han ble den første sigøyner i Nederland i nyere tid som ikke går på trygd, og er vel kanskje gullfuglen blant Django's etterfølgere.

Nettopp rollen som mulig vei ut av et sosialt uføre (som fotballen og Pelé i Brasil) har nok inspirert mange unge sigøynere til å satse på string swing, for nyrekrutteringen til miljøet er virkelig stor. Den mest berømte av de yngste er *Jimmy Rosenberg*. Fra sin oppvekst i Asten (født 10. april 1980), sør i Nederland, spilte han seg direkte opp i gitarens førstedivisjon i en alder av 15 år. Han var det største nye talentet på lenge, men dessverre har hans eksentrisitet sammen med rusproblemer gang på gang forkludret et kommersielt gjennombrudd, og han har de siste årene vært innlagt på en psykiatrisk klinikk i Nederland. I forbindelse med Djingos 100-års jubileum er det verdenspremière på dokumentarfilmen om Jimmy, og hans turbulente forhold til Norge – ”Jon & Jimmy” (også på DVD).

Den svenske monstergitaristen Andreas Öberg er derimot i ferd med å ta spranget ut i en internasjonal superkarrière. Fra sitt utgangspunkt som tennistalent og atlet har han på forbløffende kort tid utviklet seg til å bli en av klodens største gitarister i dag. Og til stadighet overrasker han oss med uventede produksjoner, noe som gjør ham til en ekstra spennende musiker.

Fra Argentina kommer det nyeste stjerneskuddet blant Django-gitaristene: *Gonzalo Bergara* – med røtter i tangomusikken og rock spiller han med teknikk som Angelo Debarre, eller Jimmy Rosenberg, og et varmt hjerte som sin argentinske forgjenger, Oscar Aleman.

I år 2010 skyter sigøynerjazzen knopper som aldri før. Og spennet er svimlende – fra den mest rustikke tradjazz til sofistisert kunstmusikk, og symfoniske produksjoner. Mens Armstrong, Parker og Coltrane fikk sine kopister og epigoner i sin samtid, får Django sine nå. Man kan spekulere; dersom Django hadde vært amerikaner; ville Djangomusikken ha blomstret - og avblomstret - på femtitallet, i stedet for nå?

Djangomusikkens største omreisende produksjon til nå er *Symfonisk Django*, der Django Reinhardt som komponist er i fokus. Django var en flittig konsertgjenger på klassiske konserter, og selv en eksentrisk komponist. Hele sitt liv drømte han om å

høre sine egne melodier i symfonisk sammenheng, men pga sin analfabetisme ble det aldri noe av, før nå. Symfonisk Django presenterer en hel konsert av Djangos egne melodier for aller første gang orkestret i "symfonisk widescreen". Med fullt symfoniorkester i ryggen kan vår generasjons største solister i Djangomusikken, som Bireli Lagrene, Florin Nicolescu, Stochelo Rosenberg, Andres Öberg, etc, fremføre Djangomusikken som ingen andre før dem.

Rom-folket er på generell fremmarsj i Europa, selv om de tradisjonelle verdiene er i fritt fall. I Spania er antallet *gitanos* fordoblet til ca en halv million i løpet av de siste femten år, og ikke minst bortfallet av jernteppet og krisen på Balkan, har ført til at et stort antall sigøynere igjen søker vestover. Rundt leirbålene spilles det mye jazz; oppsiktsvekkende string-swing i mange ulike nyanser. På sin vandring har sigøyrerne på hvert nytt sted lagt igjen litt av sin medbragte musikkarv, samtidig som de har tatt opp i seg noe av den lokale kultur. Følgelig finner vi en regnbue av nyanser innenfor sigøynermusikken; fra det rent indiske, via russisk, øst-europeisk, arabisk, spansk (flamenco), brasiliansk, osv.

I våre dager setter den tiltagende internasjonaliseringen, og *kreoliseringen*, sitt klare preg på kulturlivet. Det er ikke lenger bare sigøyrerne som reiser – alle gjør det, og på internet møtes stadig flere entusiaster. Det er heller ikke bare sigøynere som spiller denne musikken, selv om de fleste er det. Problematikken kan minne om den gamle diskusjonen om hvorvidt hvite musikere kan spille blues. Fiolinfenomenet *Ola Kvernberg* kommer fra et klassisk/norsk folkemusikk-miljø i Fræna, og slo ned som en bombe på Djangofestivalen i Oslo, 18 år gammel. Han er allerede en av verdens hotteste jazzfiolinister, og improviserer som ingen annen. Samarbeidet mellom Ola Kvernberg og flere av de største musikerne i genren har allerede resultert i en rekke glimrende plateinnspillinger.

Det er Hot Club-band i de fleste land i verden idag. Noen av de mest eksotiske kommer fra Japan, Sverige, Italia, New Zealand, Buenos Aires, Sveits, Nairobi, Norge, Georgia, Uzbekistan, Finland, England, USA og Australia, men de fleste av de gode kommer fortsatt fra Frankrike, Nederland og Tyskland. Felles for dem alle er inspirasjonen fra Django Reinhardt.

Et viktig forum for moderne string swing er de mange små og store Django-festivalene som har dukket opp i over 50 land i de senere årene. Her kan man lytte til god musikk, bytte instrumenter, kjøpe Hot Club-blader, og iblant grille pinnsvin (en sigøyrer-delicatesse). Den norske festivalen er verdens eldste med kontinuerlig drift siden 23. januar 1980 – Django's 70-årsdag!

Utvilsomt har Hot Club-musikken beveget seg fra å være et marginalet europeisk fenomen, til en spennende internasjonal trend. La oss fare lett over og forbi de mange kopistene, og låne øre til de genuint kreative, og håpe at de vil fortsette å forundre oss. Det ligger i sigøyrerjazzens natur å reise, og å være i evig forandring. Django Reinhardt så stort på det, og mente at "jazz er en slags sigøynermusikk".

Jon Larsen

Jon.larsen@getmail.no

www.myspace.com/jonlarsenguitar

Om forfatteren: Jon Larsen (1959-) er gitarist, komponist og kapellmester i Hot Club de Norvège, som siden 1979 har turnert over hele kloden. For Hot Club Records® har han produsert over 350 CD'er, mange med Djangomusikkens største musikere. Han er også kunstnerisk produsent for SYMFONISK DJANGO. Jon Larsen mottok Norsk Jazzforums høyeste utmerkelse, *Buddy*, (2007), og *Oslo Bys Kunstnerpris* (2008), og NOPAs *Kardemommepris* (2009).

www.hotclub.no